

ST **IL** ETTEN

NR 4/02 ÅRGÅNG 17.

ORGAN FÖR INDEPENDENT LIVING-RÖRELSEN I SVERIGE.

Independent Living i Sverige. För mänskliga fri- och rättigheter. Mot diskriminering och särlösningar!

Lagom är bäst?

FOTO: WALTER HIRSCH

Behöver du personlig assistans?

STIL är en ideell förening för dig som behöver Personlig Assistans. Föreningen har som mål att anpassa assistansen efter dina behov. Vår lösning ut så här:

- Du väljer själv dina assistenter och blir deras Arbetsledare.
- Grund- och fortbildning i Arbetsledarrollen
- Chans till regelbundet utbyte av erfarenheter med andra i liknande situation.
- Full kontroll över dina assistansmedel.
- Avgiften för central administration är låg.
- Du kan vara med och välja styrelse och påverka hela verksamheten.

Vill du bli Personlig Assistent?

När vi anpassar assistansen efter Arbetsledarens behov så lägger vi också grunden för ett bra arbete som Personlig Assistent:

- I STIL kan assistans utföras på rätt sätt och vid rätt tidpunkt.
- Personlig Assistent liknar många andra serviceyrken som tar tid och lust att lära sig väl. Under tiden växer yrkesstoltheten.
- Vi har både enskild- och grupputbildning i yrket.
- STIL är en stor arbetsgivare med stabil ekonomi.
- Det finns tydliga riktlinjer för arbetet i kollektivavtalet mellan KFO/Kommunal.

Välkommen!

STIL

ARENAVÄGEN 63 | 121 77 JOHANNESHÖV | TEL 08 506 221 50 | FAX 08 506 221 70 | TEXT TEL 08 506 221 75
LINKÖPINGSVÄGEN 7 | 857 31 SUNDSVALL | TEL 060 53 83 12 | FAX 066 45 81 | www.stil.se

Independent Living i Sverige

Independent Living i Sverige arbetar handikappolitiskt för ett tillägg i grundlagen som förbjuder diskriminering av människor med funktionshinder. IL i Sverige arbetar också för en undergripande lagstiftning med verk samma sanktioner på områden som t.ex. tillgänglighet till offentliga miljöer och en kollektivtrafik för alla.

IL i Sverige är en del av det globala Independent Living-nätverket – den internationella medborgarrättsrörelsen för människor med funktionshinder.

Medlemskap med rösträtt i något av IL-kooperativen förutsätter eget behov av personlig assistans.

Stödmedlemskap diskuteras med respektive kooperativ.

Prenumeration

200 kr/år.

Postgirokonto 73 66 70-1

STILETTEN är organ för *Independent Living* i Sverige och kooperativen STIL, Stockholmskooperativet för Independent Living, GIL, Göteborgs Independent Living, HIL, Helsingborgs Independent Living.

STILETTEN kommer ut fyra gånger om året.

Redaktör och grafisk form: Roland Ewers

Annons och produktion:

Svensk Informationspartner AB

Tryck: WM-Tryck Alingsås 2002

Ansvarig utgivare: Helena Karnström

Postadress STIL:

Arenavägen 63, 121 77 Johanneshov

Tel 08-506 221 50, Fax 08-506 221 70,

IT: www.stil.se

eller e-post: johan.sjogren@stil.se

Nej lagom är inte bäst. Åtminstone inte om man får tro Yasmin Ljungstedt på följande sidor. Måttet lagom har en tendens att följa ekonomiska konjunkturer när till exempel budgetar ska läggas. Yasmin kräver bland annat en fungerande lagstiftning för trygg finansiering av åtgärder för att garantera medborgarna lika rättigheter.

Vi har satt fokus på begreppet lagom och undrar – påpassligt så här i jultid – om det verkligen är bäst?

Redaktören*

Omslagsillustration: Jenny Gustavsson Ewers

Angående prenumerationer och adressändringar

Adressen för adressändringar, uppsägningar av prenumerationer, beställning av prenumerationer m.m. är:
STIL, Arenavägen 63, 121 77 Johanneshov.

Vi har satt detta tecken vid medverkande som har erfarenhet av eget funktionshinder. Därmed vill vi klargöra att vi betraktar det som en merit i arbetet med att skapa opinion och politik för medborgerliga rättigheter och mot diskriminering av människor med funktionshinder.

INNEHÅLL

Allmän information, *sid 3*

Ledare, Rätten till ett samhälle, *sid 4*

Yasmin vann IL-resa, *sid 5*

Att bryta upp de låsta tankerummen, intervju med Folke

Carlsson, *sid 8*

Jag kräver tillgängliga bussar nu! Krönika, *sid 12*

Lagom är bäst? *sid 14*

Universal design och kontantstöd, *sid 18*

Independent Living – en osvensk idé, *sid 21*

Taxi-för-alla, reportage, *sid 24*

Korsord, *sid 27*

Rätten till ett samhälle

STIL kan som organisation inte ha medlemmar, kollegor eller andra intressenter som, vare sig det sker medvetet eller ej, i sitt agerande motverkar organisationens syfte.

Vi måste som organisation arbeta mycket medvetet med egna frågor på egna villkor. Vi kan inte ägna oss åt att sitta och gradera våra inbördes funktionshinder. Vi måste utgå från att alla dellösningar oavsett områden, ska utformas så långt det bara går, så att ALLA gynnas. Vi måste söka vår minsta gemensamma nämnare.

Solidaritet betyder att förstärka den svagaste positionen. Det omöjliga är det enda värdiga. Det är ointressant vem som klarar att springa i en trappa. För STIL är det enda intressanta vem som inte klarar det. Och den naturliga följdfrågan blir. Vilka vill ändra på detta?

Jag kan inte tänka mig att t.ex. gay-rörelsen uppnått sin nuvarande position, med rätten att ingå partnerskap eller debatten runt frågan att provas som adoptionsförälder om det funnits en stor mängd heterosexuella som arbetat inom deras egen organisation utan att i grund ha delat och stridit för rörelsens mål.

Varför existerar STIL? Därför att vi som lever med funktionshinder har valt att söka egna svar och lösningar som den traditionella handikapprörelsen aldrig kunnat formulera.

Fokus i dag inom organisationen gäller ofta frågor om personlig assistans. För några år sedan pratade vi inom STIL även om en större fråga. Vi ville ha rätten till samhället.

Livet handlar inte bara om personlig assistans. Den kan aldrig fullt ut skapa tillgång för mig till bio, restauranger, skola eller allmänna kommunikationer. Om vi fastnar i detaljdiskussioner runt dessa frågor förlorar vi det övergripande perspektivet. Solidaritet

och ideologi är ofta lätta att diskutera i svepande och allmänna ordalag om alla människors lika värde bla bla bla. Svårigheten inträder när dessa svepande och allmänna tankar ska omvandlas i konkret handling. Då drabbas Kalle Pettersson, som inte har eget funktionshinder, av den totala chocken. Nämligen att han sedan 10 år har arbetat i en kamporganisation och att detta kanske har effekter även för honom.

STIL påstår att det inom organisationen är en merit att vara funktionshindrad. Det är intressant att notera att denna omvända solidaritet tycks väcka känslor av att vara just utsatt för diskriminering bland organisationens icke funktionshindrade medarbetare.

Hur kan det komma sig att människor, som i all jämförande mening är oerhört privilegierade på alla andra områden i samhället, kan uppleva sin verklighet på sådant sätt? Vad är det för girighet?

Det finns ett område där vi har ett företräde, nämligen VÅR EGEN ORGANISATION. Detta ska inte ifrågasättas.

Konkreta, fåniga frågor om t.ex. restaurangbesök på lunchtid där delar av arbetsstyrkan inte kan delta p.g.a. tillgänglighetskäl handlar inte om att de med benen i behåll ska uppfatta sig som diskriminerade därför att de kan gå i trappan. Det handlar om den principiella frågan om huruvida vi samtliga deltar i ett gemensamt projekt som har konsekvenser för samtliga deltagande.

Självklart är den som medvetet väljer att ta trappan, även då man vet att detta strider mot en grundläggande hållning, en i mina ögon osolidarisk människa. En arbetskamrat som inte räknar med oss.

HELENA KARNSTRÖM*

Fartfylld frihet

Anpassning av ALLA sorters bilar
Kontakta oss för en kostnadsfri utprovning!

Permobil Autotech AB

Timrå 060-59 59 00 • Stockholm • 08-747 78 40 • Jönköping 036-37 17 99 • Borås 033-13 16 34

www.permobil.se/autotech

Yasmin vann Independent Livings resa till Japan

Gymnasie-elever med funktionshinder kan vinna Japanresa

Japanska och utländska gymnasieelever med funktionshinder kommer att mötas för att diskutera sina respektiva länders politik för människor med funktionshinder i Japan den 25-28 augusti i år. Den japanska Independent Living-rörelsen står som arrangör. Med hjälp av sponsörer och egna medel bekostas 10 utländska gymnasieelevers medverkan. En svensk deltagare kommer att uses i en uppsatstävling med temat "Hur jag skulle ändra politiken för människor med funktionshinder, om jag vore statsminister".

Institutet för Independent Living arrangerar tävlingen. Närmare information finns på <http://www.independentliving.org/indexsv.html>

Yasmin Jungstedt, 19, vann Institute on Independent Living's uppsatstävling och reste till Japan. Där höll organisationen Mainstream Association kongress med temat "Öppna den nya porten". Yasmin som läser gymnasiets medieprogram berättar om resan i nästa nummer av STILETTEN, men här publicerar vi ett av henne själv utvalt och översatt avsnitt ur den vinnande uppsatsen.

Det borde alltid finnas ett alternativ

DET BORDE ALLTID finnas ett alternativ! Alla borde ha samma möjligheter och rättigheter, vare sig man är handikappad eller inte. Man borde få kunna leva ett så självständigt och värdigt liv som möjligt, men detta är definitivt inte alltid fallet. Det finns många viktiga åtgärder som samhället bör vidta.

I slutet av maj fick jag reda på att organisationen Institute on Independent Living höll i en tävling i samarbete med Mainstream Association som innefattade en uppsats där man skulle skriva om "Hur jag, som vald svensk statsminister, skulle ändra policyn för funktionshindrade". En svensk gymnasieelev med ett funktionshinder hade chansen att vinna en betald resa till den tionde kongressen för funktionshindrade gymnasieelever i Japan.

UPPSATSEN skulle vara på engelska mellan 5000 och 10000

ord, vilket är cirka 9–18 sidor, med deadline 1 juli 2002.

JAG BESTÄMDE MIG FÖR ATT VINNA resan. Det tog cirka 10 timmar allt som allt att diktera och skriva 5 065 ord. Det var definitivt värt tiden, eftersom jag vann!

Nedan följer några utdrag ur uppsatsen:

Jag vill börja med en mycket avgörande fråga, nämligen finansiering. Att förlita sig på statlig finansiering är i bästa fall riskfyllt, eftersom statskassan är mycket känslig för ekonomiska uppgångar och nedgångar och därför är beroende av högkonjunktur. Då det är ekonomisk depression görs nedskärningar ofta inom området som påverkar minoriteter som funktionshindrade. Mitt förslag till finansiering av nödvändiga åtgärder för funktionshindrade är därför att genomdriva

dessa via lagstiftning. Det ska entydigt framgå i lagen att alla offentliga miljöer – restauranger, biografier, bibliotek, transport, badhus, museer, gamla monument och så vidare – måste vara tillgängliga för funktionshindrade människor vid vite av höga böter för ägarna respektive i förekommande fall kommunen. Ansvar för finansieringen ska ligga hos företagen eller myndigheterna som tillhandahåller de aktuella tjänsterna.

DET ÄR ETT FAKTUM att i varje situation där jag behöver hjälp med personlig assistans, skulle jag gladeligen byta ut assistenten mot ett tekniskt hjälpmedel som jag kunde hantera själv – även om det skulle ta längre tid och inte blev lika väl gjort.

Allt som man inte behöver be om är ytterligare ett steg på vägen mot återvunnen frihet.

Rent allmänt tror jag att både lagstiftande församlingar, myn-

Det här är egentligen en fråga om att ge samma möjligheter vad gäller inte bara transporter, tillgänglighet och allmän livskvalitet, utan också vad gäller kommunikation och möjlighet att påverka den allmänna opinionen.

digheter och olika slags företag i flera sammanhang borde ta hjälp av expertgrupper som består av åtminstone ett antal funktionshindrade, både när man diskute-

rar lagstiftning och olika sorters åtgärder som bör vidtas. Såvitt jag vet görs detta alltför sällan eller inte alls. Det är ofta svårt för funktionshindrade människor att göra sin röst hörd, och det här är egentligen en fråga om att ge samma möjligheter vad gäller inte bara transporter, tillgänglighet och allmän livskvalitet, utan också vad gäller kommunikation och möjlighet att påverka den allmänna opinionen.

DE FLESTA MINORITETER

har mycket större möjlighet än funktionshindrade att göra sin stämma hörd. Detta beror delvis på att de består av en större grupp människor, men också för att det är lättare för till exempel personer som kan delta i demonstrationer att väcka uppmärksamhet.

Å andra sidan kan man inte begära att resten av samhället gör allting för oss. Av naturliga skäl måste funktionshindrade också ta saken i egna händer, så att säga.

Lejonparten av ansvaret är faktiskt vår; och våra organisationers. Utan större öppenhet och tolerans från resten av samhället är vårt arbete förgäves.

Frihet. Självständighet. Rätten att själv få välja vilket liv man vill leva. Att få sträva efter det lyckan kan ge.

Detta är något varje människa borde ha möjlighet till, även vi funktionshindrade.

YASMIN LJUNGSTEDT*

Mainstream Association

Mainstream Association i Japan höll sin tionde kongress och passade på att bjuda in gäster från Sverige, USA, Thailand, Filippinerna, Pakistan och Korea.

Organisationen arbetar för en ökad medvetenhet om funktionshindrade gymnasieelevers situation i landet.

”Vad som främst ger mig hopp är de unga kämparna inom handikapprörelsen, som kan uttrycka sig skarpt och agera politiskt.”

Att bryta upp de låsta tankerummen

I nom svensk handikapprörelse är Folke Carlsson kanske mest känd som en av dem som byggde upp Sisus, Statens institut för särskilt utbildningsstöd, tidigare Styrelsen för vårdartjänst. Han var dess chef i mer än tjugo år. Hela sitt yrkesliv och sitt politiskt aktiva liv har han ägnat åt vårt samhälles tillgänglighet. Hans tro på det demokratiska arbetets möjligheter är sedan barndomen djupt rotad. ”Världen ligger öppen, vi skulle inte ge oss nån ro!” säger han.

– Porträtt på mig? Nej, det är väl inget att skriva om. Vi tar en annan vinkel! sa Folke Carlsson när jag ringde honom för en intervju.

Och så fick det bli. Vi ses i hans och hustrun Barbro Carlssons ljusa, vackra lägenhet, sex trappor upp på Åsögatan på Söder i Stockholm. Barbro är på sammanträde med stadsbyggnadsnämnden. Försommarkvällen är ännu mycket varm och dör-

ren mot balkongen står öppen. Nere på gården breder grönskan ut sig mellan de grå husblocken. Balkongen är prydd med vackra växter i olika färgschatteringar.

Vi samtalar under nästan fyra timmar om samhällets många fysiska otillgängligheter, om demokrati och vårt deltagande eller icke- deltagande i den politiska processen, om kamp, framgångar och bakslag, och, en liten stund, om Folkes uppväxt.

FOLKE CARLSSON föddes i slutet av 20-talet vid Hjälmarens sydöstra strand och växte upp där med fyra syskon.

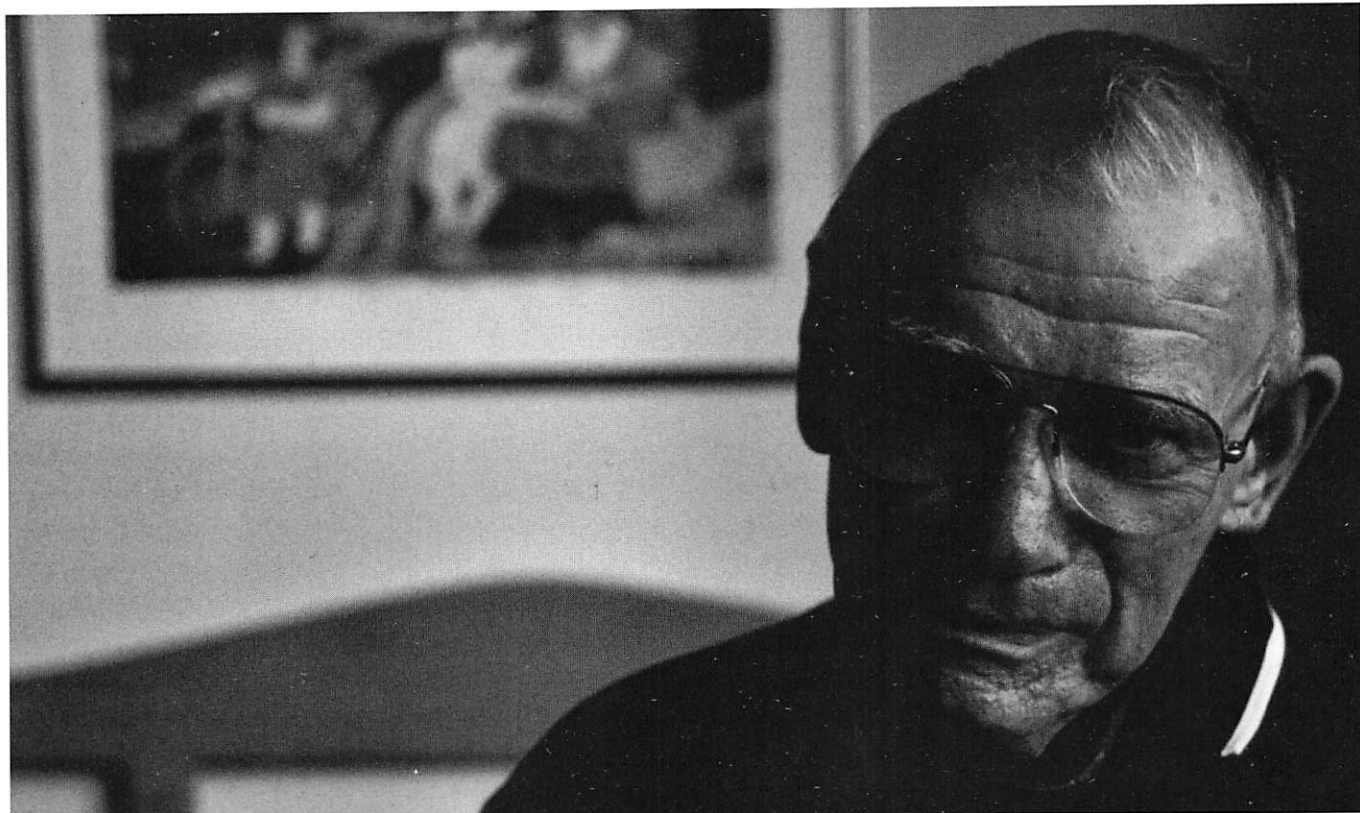
– Alla dessa sjöfarare! Pråmar, bogserare av alla slag. Eskilstunaarbetarna och deras familjer byggde sina egna båtar. De kom i långa rader och lade till vid holmarna som östra Hjälmarens är så rik på. Det var sjövägen som gällde.

– Jag hade en upplevelserik barndom och ungdom. Det fanns så mycket olika yrkesfolk om-

kring mig, med så många skilda uppfattningar om livet och om Sverige. Jag fick lära mig mycket, var med överallt. Mina föräldrars samhällsintresse präglade mig också starkt.

EFTER STUDIETIDEN arbetade Folke på DHR, De Handikappades Riksförbund, och gjorde där bl.a. organisationens första utställning om hjälpmedel. Till skillnad från tidigare hjälpmedelsutställningar utgick denna helt från brukarperspektivet. På AMS, Arbetsmarknadsstyrelsen, arbetade han med anvisningar för statsbidrag. Han medverkade också som expert i 1965 års handikapputredning. Senare var han ledamot i 1988 års handikapputredning, där ett av förslagen var funktionshindrades rätt till en personlig assistansersättning genom den allmänna socialförsäkringen.

Folke Carlsson var med om att bygga upp Styrelsen för vårdartjänst, i dag Sisus (Statens institut

Tillgänglighetstänkandet måste sättas in mycket tidigt i planeringsprocessen säger Folke Carlsson som, under 70-talet, var med om att bygga upp det som i dag är Sisus. Foto: Ulla Lovén

för särskilt utbildningsstöd), som skulle ge funktionshindrade praktiska möjligheter till studier. Man ville verka både för en tillgänglig studiemiljö och för personlig och praktisk hjälp i studiesituationen. När verksamheten startade 1970 var Folke Carlsson den ende anställda, när han pensionerades 1993 hade han många medarbetare. Sisus har idag växt ytterligare och verksamheten har breddats. Bl.a. ansvarar man för uppföljningen av Bengt Lindqvists Bemötandeutredning 1999 och samordnar Sveriges aktiviteter under Europeiska handikappåret 2003.

PÅ 60- OCH 70-TALEN började frågor om fysisk tillgänglighet och användbarhet att drivas. Sverige var här under en period internationellt ledande. Folke Carlsson var med om att bygga upp denna kompetens. År 1970 publicerade han tillsammans med Alf Nilsson, arkitekt och informationschef vid Statens institut

för byggnadsforskning, och Sten Söderström, arkitekt och lärare i byggnadsfunktionslära vid KTH, skriften *Gör staden tillgänglig för alla*.

– Vad vi jobbade! berättar Folke med ett leende. Alf, Sten och jag hade tampats med tillgänglighetsfrågorna i många år. ”Komma fram till – komma in i – använda sig av” – det var utgångspunkten. Vi drev uppfattningen att tillgänglighetstänkandet måste sättas in mycket, mycket tidigt i planeringsprocessen. Det skall handla om normala grundkrav, integrerat, uppgifterna ska finnas med i alla föreskrifter och handböcker och ingå i den reguljära utbildningen.

STEN OCH FOLKE hade redan på 60-talet organiserat kortkurser i tillgänglighet för blivande arkitekter.

– Nu ville vi skriva om stadens tillgänglighet, Alf, Sten och jag, men vad skulle vi ha för kriterier, vilken ingång skulle vi ha?

Vi tapetserade väggarna med olika förslag. Så kom vi fram till detta med dimensionerande handikapp. Det innebär att det funktionshinder som ställer de längst gående kraven anger, dimensionerar, kravnivån. Det förhindrar grupptänkande, antagonistiska krav. Den färdiga skriften gavs ut 1970 av Statens institut för byggnadsforskning, där Alf Nilsson ju var informationschef, och distribuerades av Svensk Byggtjänst.

PÅ TJUGO KONCENTRERADE SIDOR möter läsaren i detalj genomtänkta och illustrerade krav på gångvägnätet och dess anslutningar till kollektiva trafikmedel och till bostäder. Alla personer med minst samma prestationsförmåga som sju dimensionerande handikapp (två olika grader av syn- och av hörselnedsättning och tre slag av rörelsebesvär) skulle utan hjälp av andra människor kunna använda alla

delar av systemet. Man kan säga att författarna tänkte fram ett slags "rikströskel" för tillgängligheten i stadslandskapet.

Skriften utmynnade i en kravkatalog på gångvägnätet, passager, dörrar och entréer, ramper och trappor, hissar, toaletter, viloplatser, manöverorgan, telefoner, brevlådor, signaler, vägvisare, skyltar, anslutningar till kollektiva trafikmedel, parkeringsplatser, belysning.

– Det finns fler funktionshinder än dem vi tog upp då – exempelvis elöverkänslighet, allergier, läs- och skrivsvårigheter. Det gäller att beakta dem också, säger Folke Carlsson.

Skriften Gör staden tillgänglig för alla är i dag mycket svår att få tag i. Men den har fått minst två värdiga efterföljare: Bygg i kapp handikapp (Hjälpmedelsinstitutet, tredje utgåvan 2001), och nu senast Bygg för alla. Det är ett studiematerial som till Arkitekturåret 2001 gemensamt arbetades fram av sju handikapporganisationer inom ramen för projektet Bygg klokt! Båda böckerna distribueras av svensk Byggtjänst.

Det behövs nya skrifter, nya studier, fortsatt kamp. De självklara krav som lades fram redan 1970, de är ännu långt ifrån verklighet.

DE DEMOKRATISKA frågorna ligger Folke Carlsson nära. Vad annars? frågar han retoriskt. De handlar ju om hur vi utvecklar vårt samhälle. Debatten i samhället måste drivas och ha en bred spännvidd.

Vilka är då hindren för att utveckla demokratin, varför deltar vi inte alla med liv och lust?

– Trots att vi lever i ett informationssamhälle har många inte tillgång till den information vi behöver för att som medborgare delta i den politiska processen.

Det går att göra nåt åt, vi skulle inte ge oss nån ro! säger Folke. Världen ligger öppen, våra möjligheter har ökat.

Men vi är upptagna av så många saker. Vi splittras av alla bilder och all information som sköljer över oss.

– Vi undervärderar också vår egen betydelse. Medierna vidarebefordrar denna känsla av betydelselöshet.

– Och många bryr sig inte. Så länge det går bra. Men demokratin dör om inte människor är aktiva.

DE PRAKTISKA förhållandena i vardagen är basen för människors självständighet. Där blir frågan om makt och vanmakt brännande, säger Folke Carlsson.

– Vi som lever med funktionsnedsättningar av olika slag är starkt beroende av omgivningen. Vilka möjligheter har vi att skapa en självständig tillvaro, att planera och styra vårt dagliga liv? Att arbeta, försörja oss, ta del i den samhälleliga processen? Är samhället tillgängligt för oss, fysiskt, mentalt, politiskt? Integreras våra erfarenheter i samhällsbygget? När de gör det, då vidgas kretsen av människor som kan ta ansvar för gemensamma frågor och samhällsliv, då har vår demokrati utvecklats.

– **NÅGOT JAG OFTA TÄNKER PÅ** och har svårt att komma över är Riksdagshusets port och allmänna utformning. Jag var med när riksdagen höll till vid Sergels torg. En ny tid! tänkte jag. Där fungerade det för oss med funktionshinder, möjligtvis hade plenisalens sina brister. Men vi kom lätt in i huset, vi kunde utan svårighet röra oss i det och utnyttja det och det låg mitt i stan!

– Men riksdagen flyttade till-

baka. Idag får jag gå en sidoingång för att komma in i mitt lands riksdag. "Nu går du för långt i dina krav!" sa en partikamrat när jag påpekade det absurda i detta.

– Jag har varit mycket i det riksdagshus vi har i dag. Man sitter i ett möte. "Nu fikar vi, nu sträcker vi på benen!" eller värre: "Nu byter vi lokal!" För min del hade jag ju rullstolen och kunde lätt ta mig fram i de långa gångarna. Men jag hade en kamrat som hade svårt att gå, för honom blev det närmast ett gatlopp.

Det krävs att planerarna ger plats för tillgänglighet i sina tankerum. Och där är vi inte ännu.

– Just Riksdagshusets entré och inre utformning har ett särskilt stort symbolvärde.

VAR OCH EN som tittat närmare på tillgänglighetsfrågorna vet att vägen fram till ett samhälle fritt från fysiska hinder för mycket gamla, rullstolsburna, synskadade, barnvagnskörare och många andra ännu är mycket lång. Som Folke säger: Det krävs att planerarna ger plats för tillgänglighet i sina tankerum. Och där är vi inte ännu.

Jag frågar honom ändå om de goda tecknen. Var hittar man den fruktbara myllan för framtids tänkandet vad gäller samhällets tillgänglighet? Var finns de idéer som sen länge borde ha slagit rot i samhällsplanerarnas tankevärld?

Folke Carlsson menar att riksdagshuset har ett extra symbolvärde. Jag får gå en sidoingång för att komma in i mitt lands riksdag. IL-rörelsen demonstrerar för tillgängliga offentliga byggnader 1999. Foto: Henrik Montgomery, PRESSENS BILD.

– **DET FINNS FORSKNING** och projekt som är bra. Vid Chalmers i Göteborg arbetar t.ex. Jan Paulsson, docent i arkitektur, som forskat mycket kring våra bostäders fysiska tillgänglighet och samspelet mellan människa och miljö. Jan Paulsson leder nu projektet UDEP, Universal De-

Bemötandet av våra behov, kan vara en enorm potential för att utveckla hela samhället, i stället för att se oss funktionshindrade som en grupp att ta hand om.

sign Education Project, ett samarbete mellan nätverket EIDD, European Institute for Design and Disability, och NHR, Neurologiskt Handikappade. Det långsiktiga målet – återigen! – är att den framtida svenska miljön ska utformas så att den blir lättillgänglig, användbar och tilltalande för alla. Åtta design- och arkitekturhögskolor är involverade i projektet.

ILUND finns Bodil Jönsson som är professor i rehabiliteringsteknik vid Certec (Center of Rehabilitation Engineering Research) vid Tekniska högskolan där. Hon arbetar med att bryta upp de låsta tankerummen, öppna för nya perspektiv. Hon vill åstadkomma en synvända.

– Institutet för handikappvetenskap vid Örebro och Linköpings universitet är betydelsefullt. Där doktorerar många med olika former av funktionshinder.

Tekniken och elektroniken förändrar våra liv positivt.

– Att kunna öppna min dörr själv, att kunna ringa själv. Att kunna göra saker just när jag själv vill. Men det finns mycket teknik som ännu inte har nått oss på grund av brist på pengar, kunskaper och tid. Vi behöver annorlunda lösningar som plockar ner de tekniska lösningarna just till var och en av oss. Fast vi funktionshindrade är så många, är efterfrågrupperna för varje enskild typ av hjälpmedel ofta små. Men, tillägger Folke, det är ett problem för samhället att lösa!

Folke Carlsson ser att tillgänglighetsfrågorna efter en djup svacka långsamt är på väg upp igen.

– Det är väldigt roligt! Men vad som främst ger mig hopp är de unga kämparna inom handikapprörelsen, som kan uttrycka sig skarpt och agera politiskt.

ULLA LOVÉN

Sari Nykvist

Jag kräver tillgängliga bussar NU!

"Alla äro lika inför lagen och äro utan åtskillnad berättigade till lika skydd från lagen sida. Alla äro berättigade till lika skydd från varje åtskillnad i strid med denna förklaring och mot varje framkallande av sådan åtskillnad." Så står det i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, artikel 7. Lagar ska alltså skydda en stats medborgare från åtskillnad. I Sverige finns Lagen om handikappanpassad kollektivtrafik: SFS 1979:558, i den står: "När kollektivtrafik planeras och genomförs skall funktionshinderades särskilda behov beaktas." Här har vi alltså en lag som ska skydda mig mot åtskillnad. Ett skydd som fungerar uruselt, eftersom lagen inte efterlevs! Lagtrots som för mig som funktionshinderad medborgare innebär att jag inte kan röra mig fritt. Det innebär att man sänder signaler till mig om att alla medborgare inte är lika inför lagen. Trots att det ska vara så. Jag blir behandlad som en andra klassens medborgare. Något som är kränkande och, för mig, helt oacceptabelt.

Försök görs för att nå målet, en handikappanpassad kollektivtrafik. EU har till exempel tagit fram bussdirektiv 70/156/EEG och 97/27/EG. Dessa ska börja gälla från år 2004. Det innebär i korthet att alla bussar i stadstrafik ska utrustas med ramp, utrymme för rullstol, färgkontraster för synskadade och markerade säten för personer med rörelsehinder.

Med anledning av EU:s bussdirektiv gjorde De handikappades riksförbund, DHR, en enkät som gick ut till samtliga trafikhuvudmän i landet. I enkäten ställdes frågor om hur många tätortsbussar som i dag är anpassade enligt EU:s direktiv, om man vid nästa upphandling av tätortsbussar avser uppfylla kraven i direktiven och om det ska gälla samtliga dessa bussar? Man ställde också frågan om samtliga bussar för tätorts- och landsvägstrafik kommer att vara anpassade senast år 2010, i enlighet med riksdagens målsättning. Av svaren kan man tyda att bara var femte buss går att använda för den som använder rullstol. Av DHR:s kommentar till enkätsvaren framgår att många av trafikhuvudmännen inte känner till EU:s direktiv och att många av trafikhuvudmännen anser lågolvbussarna vara anpassade. Kanske är det därför som många har svarat ja på frågorna om nästa upphandling ska ske enligt EU:s direktiv och om bussarna för tätorts- och landsvägstrafik kommer att vara tillgängliga senast år 2010.

Enkätsvaren känns oroväckande. Kan jag verkligen lita på att trafikhuvudmännen tar hänsyn till den lag och de direktiv som finns för att ge mig den tillgängliga buss som jag så länge velat ha och som jag kräver! Trafikhuvudmännen kanske utnyttjar sin möjlighet att före år 2004 köpa in bussar som inte uppfyller EU:s bussdirektiv? Om så görs så känner jag skam över hur Sverige behandlar och kränker en stor del av sina medborgare. Kanske Sveriges Televisions program Plus och programledaren Sverker Olofsson kunde ta upp ämnet och kasta alla de misslyckade upphandlingarna i sin berömda soptunna?

SARI NYKVIST*

Independent Living har aldrig haft några förutsättningar att etablera sig i Sverige. Rörelsen grundar sig på helt andra demokratiska traditioner. Medborgarrättsrörelser har aldrig haft någon betydelse i vårt land. Vår demokratiska grund är byggd av folkrörelser baserade på gemensamma kollektiva intressen. Hur kommer det sig då:

att assistansreformen med rörelsens idéer finns tydligt uttalade i förarbetena till lagen om personlig assistans

att unga funktionshindrade använder sig av rörelsens kampmetoder för att peka på orättvisor

att en grundlag mot diskriminering av funktionshindrade på allvar diskuteras och att en lag mot diskriminering i arbetslivet redan trätt i kraft

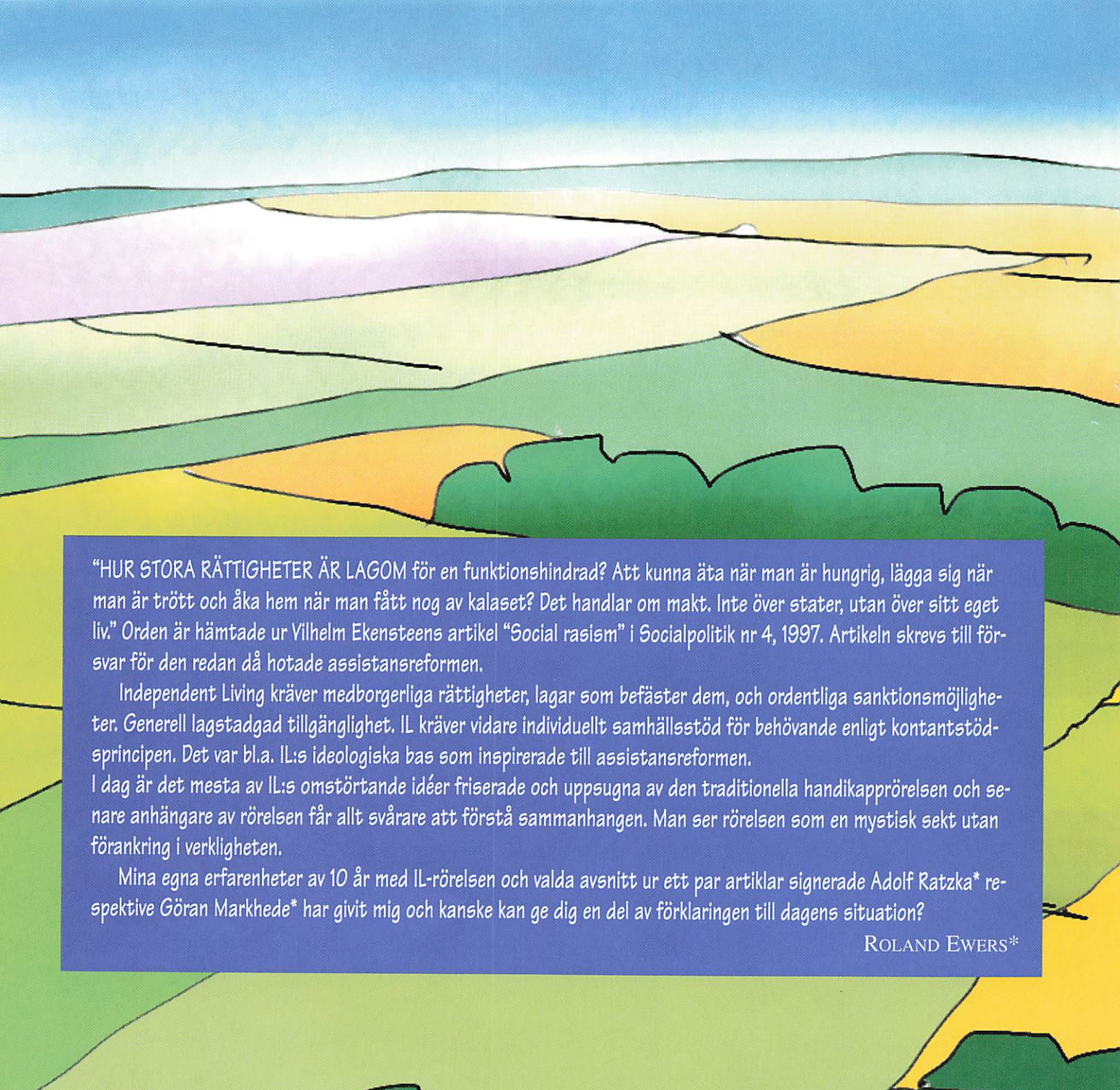
att traditionella handikapporganisationer skakas p.g.a. omvärderingar av representantskapet

att anpassade taxibilar i huvudstaden idag rullar enligt kontantstödsprincipen

att frågor om generell tillgänglighet i dag står på dagordningen i åtminstone en tredjedel av landets kommuner?

Genuint individuella behov som att gå på toaletten, äta eller gå och lägga sig har satt fingret på brister i den svenska välfärdsmodellen. Brister som visar på en kollektivistisk människosyn hos dem som är valda att representera och tjäna oss. En människosyn som ställer individen och dennes behov åt sidan. Independent Livings idéer med individen i centrum har, trots alla odds, uppenbart bärkraft.

“HUR STORA RÄTTIGHETER ÄR LAGOM för en funktionshindrad? Att kunna äta när man är hungrig, lägga sig när man är trött och åka hem när man fått nog av kalaset? Det handlar om makt. Inte över stater, utan över sitt eget liv.” Orden är hämtade ur Vilhelm Ekensteens artikel “Social rasism” i Socialpolitik nr 4, 1997. Artikeln skrevs till försvaret för den redan då hotade assistansreformen.

Independent Living kräver medborgerliga rättigheter, lagar som befäster dem, och ordentliga sanktionsmöjligheter. Generell lagstadgad tillgänglighet. IL kräver vidare individuellt samhällsstöd för behövande enligt kontantstödprincipen. Det var bl.a. IL:s ideologiska bas som inspirerade till assistansreformen.

I dag är det mesta av IL:s omstörtande idéer friserade och uppsugna av den traditionella handikapprörelsen och senare anhängare av rörelsen får allt svårare att förstå sammanhangen. Man ser rörelsen som en mystisk sekt utan förankring i verkligheten.

Mina egna erfarenheter av 10 år med IL-rörelsen och valda avsnitt ur ett par artiklar signerade Adolf Ratzka* respektive Göran Markhede* har givit mig och kanske kan ge dig en del av förklaringen till dagens situation?

ROLAND EWERS*

Lagom är bäst?

VAD ÄR DET som gör att vi låter oss formas? Varför låter vi oss anpassas, och vad är det vi anpassar oss till? Är jämlikhet och likformighet samma sak? Har dessa begrepp egentligen med människan att göra?

En vän berättade att i Holland,

sker de flesta födselar i hemmet. Detta är ovanligt i Sverige. Då jag och min hustru lämnade BB, med vår nyfödda pojke, låg han i en speciellt lämplig bilbarnstol. Det är en möjlighet som i alla fall BB i Varberg erbjuder. Redan i livets början är alltså samhället med oss med råd och anvisning-

ar. Sen följer barnavårdcentral, dagmamma, folktandvård, skola, skolläkare, kuratorer, studievägledare, arbetsförmedlare, bostadsförmedlare, försäkringskassa, socialbyrå, sjukvård och äldreomsorg. Troget följer de oss genom livet, dessa trygga institutioner som ser till att alla får sin

beskärda del av omsorg.

DETTA ÄR VÄL BRA såvida man inte råkar ha sin egen åsikt. Då förvandlas de trygga institutionerna. Ofelbarheten måste för-svaras till varje pris och det sker med kontroll och nästan polisiär makt. Myndigheterna tycks vara i maskopi och förenade med osynliga trådar. Att gå segrande ur striden är nästan omöjligt. Det är lätt att känna sig underlägsen och drabbas av förföljelsemani.

En skröna berättar att vikingarna under sina sammankomster lät bågaren gå runt bordet. Ölet skulle räcka till alla. Laget runt, eller lag om så att säga. Detta skulle enligt skrönan vara upphovet till det genanta och oöversättliga svenska uttrycket lagom. Att solidaritet och rättvisetänkande ligger bakom denna förklaring ger åtminstone mig för ett ögonblick råg i ryggen.

Men fan ta den som tar för mycket ur bågaren.

JAG HAR SETT hur både människor och djur i fångenskap i bland i sin vanmakt går runt i åttor. Den liggande åttan, oändlighetstecknet, är ju en variation på cirkeln där rörelsen går åt båda hållen. Det kanske var så tankarna gick hos upphovsmanen till Konsums välkända symbol. Upphovet skulle nog ha gjort honom rik som fristående designer, men han var bara en av de anställda i kollektivet på kooperationens egen annonsbyrå, och varumärket gav honom ingen större individuell bonus.

Den grafiska designerns upp-gift är att sammanfatta och uttolka komplicerade idéer och verksamheter och visa dem i slagkraftiga symboler som är lätta att känna igen.

Jag tror att dessa skickliga symbolmakares produkter leder

till likformighet i vardagsmiljön. De är ställföreträdande upplevare och tolkar verkligheten för oss. Vi behöver egentligen aldrig engagera oss.

Likformigt

NÄSTAN VARENDA stadskärna i landet är byggd på 60- och 70-talet. Samma uniform av arkitektur och stadsplanering. Vi hittar med hjälp av varumärken och symboler för samhällsservice. Till höger vid ICA, mitt emot posten, eller bakom systemet. Kungsbacka, Landskrona eller Luleå, alla är lätta att känna igen och lätta att förstå. Inga spår av mänskliga individers originalitet, kreativitet och existens. Hur ska man då känna igen sig som människa? Även graffitin, en protest mot denna likriktning, har fått homogen form, och varför skulle den inte det?

Torghandel och loppisverksamhet ökar. Är inte det ett tecken på att känslan av anonymitet börjar nå sin kulmen. Människor från främmande kulturer inspirerar. Där har ännu storskaliga strukturer inte hunnit suddas ut den mänskliga naturen. Det är kulturer med människan i centrum. Är det en tillfällighet att frikyrkorna och idrottsrörelsen, djupt rotade i den svenska folksjäl, varit snabba och fångat denna nya trend?

En bekant från Latinamerika

Rationellt

berättade en episod om en flyktförläggning. Utbildningen i svenska inrymde ett besök vid den lokala korvkiosken. Det var en övning. En efter en fick kursdeltagarna gå fram och beställa korv med bröd. Senap och ket-

chup? frågade då personen bakom luckan. Han var just var klar med samma utbildning och hade nu hittat en plats i det svenska arbetslivet.

För några år sedan undrade en mäktig datamogul på besök i landet varför en teknologie doktor från Moskva körde taxi i Stockholm. Är inte denna brist på förmåga att ta tillvara kunskap en nationalekonomisk katastrof så är det i alla fall ett effektivt sätt att cementera svenskheten i sam-

hällets topp och freda den från främmande impulser.

FÅ TVIVLAR PÅ MARX teser om människan och hennes behov av självförverkligande. Det är nog tillämpningen i praktiken som har misslyckats. Kända konstnärer kring Bauhauskolan i 20-talets Tyskland arbetade med grundfaktorer för individens självförverkligande i botten. Målet för dem var en totalmiljö för alla med betoning på funktion. Funktionalismen blev dock

ett konstnärligt koncept som i händerna på ekonomiska och politiska intressen vattnades ur. Miljonprogrammet i sjuttio-talets Sverige är ett avskräckande exempel. Antalet funktionella variabler minskade. Borta var den konstnärliga visionen och kvar fanns bara ett rationellt ekonomiskt synsätt som lämnade människan utanför.

Funktionalisterna i seklets första hälft tänkte sig de funktionella husen inbäddade i naturen. Man hade ingen aning om vilket förödande inflytande den framväxande bilismen skulle få på stadsbilden.

När kompisar i mitten av sjuttio-talet lämnade sina ungarlslyor för att bilda familj, var de hänvisade till miljonprogrammets förorter. Jag besökte en kompis en lördagsförmiddag i ett sådant bostadsområde. Sexvåningshusen låg direkt på det enorma grusfält som jämnats till efter skogsavverkningen. På de nakna husfasaderna var varje lägenhet markerad som ett block. I nästan varje köksfönster satt en man i nätundertröja och åt frukost.

I en förort till Helsingfors såg jag tvättlinor med tvätt spända mellan höghusen. En mänsklig besvärjelse av den ogästvänliga arkitekturen eller ett envist sätt att finnas och hålla fast i invanda och begripliga skeenden.

TUSENTALS MÄNNISKOR i storstädernas förorter sätter sig i var sin bil och färdas i kilometerlånga köer, för att i bästa fall lyckas med det omöjliga, att hitta en parkeringsplats i anslutning till arbetet. Är orsaken samma envishet att finnas till? Är det inte för rätten att tänka och handla själv? En längtan efter individuell frihet och bort från det kollektiva. En längtan som får kosta nästan vad det vill?

Det är först när strömmen har gått som vi inser hur sårbara vi

Att handla ...

är. Ingenting av det som är så självklart i vår vardag fungerar längre. Spisen, kaffebryggaren, diskmaskinen, tvättmaskinen och inte minst datorn. Vi blir handikappade.

Man kan ha ett funktionshinder, men man blir handikappad av att det mesta i vardagen inte fungerar längre. Otillgängliga

har t.ex. suttit en halvtimme i en kolsvart biolokal innan någon kom på att tala om för vaktmästaren att filmen hade gått av.

FÖR ATT MITT LIV ska fungera måste jag själv handla och reagera. Därför är jag engagerad i Independent Living, en medborgarrättsrörelse från USA. Kanske för att individen där har större chans att komma till tals. Jag har i alla fall haft anledning att fundera kring dessa frågor.

En av det amerikanska sam-

Foto: Lasse Johansson.

dagis, skolor och arbetsplatser, nöjes- och fritidsanläggningar. Otillgängliga bostäder, allmänna lokaler och transportmedel. Och grunden till allt – en oförstående

Frihet

och diskriminerande omgivning.

NÄR STRÖMMEN GÅR ser vi till att få tillbaka den. Oftast räcker det med att byta en propp. De flesta av oss är vana vid att någon annan löser problemet. Jag

hällets grundpålar är ett begrepp – independent, oberoende. Det innebär att medborgaren, individen, så långt det går ska vara fri från stat och myndigheters inblandning. Ett negativt frihetsbegrepp som detta innebär att medborgaren inte kan räkna med samhället. Var och en får klara sig bäst den vill.

I MÅNGA LÄNDER i Europa råder motsatt förhållande. En stark stat ska i olika grad ge medborgaren möjlighet till självför-

verkligande. Rätten till barnomsorg, skola, sjukvård, handikapp- och äldreomsorg osv. utgör ett positivt frihetsbegrepp.

I USA KAN MAN alltså inte förlita sig på stat och välfärd. Där måste man hävda sina rättigheter med lag. Medborgarrättsrörelsen Independent Living, som kämpar för funktionshindrades rättigheter, krävde därför nya lagar. Kampen drevs med alla medel. ADA, American Disabilities Act,

färdsdebatten. Rätten till personlig assistans blev ett av de mer

lätt att förstå att David är underlägsen.

... och tänka själv VAD ÄR DET SOM gör att vi låter oss formas?

Varför låter vi oss anpassas, och vad är det vi anpassar oss till?

ROLAND EWERS*

kända resultaten. Denna lagstaddade rättighet står under ständigt hot och är ännu långtifrån förankrad i det svenska välfärdsmaskineriet.

ETT GRUNDLAGSKYDD mot diskriminering av människor med funktionshinder är ett av rörelsens krav på ett samhälle som

(*Artikeln är manus i sin helhet till en dokumentärfilm med samma titel. Filmen är gjord av Lasse Johansson och Roland Ewers*.*)

Foto: Lasse Johansson.

blev resultatet. En lag som tvingar ägare av allmänna lokaler eller transportmedel att anpassa för funktionshindrade. Hotet om dryga böter har varit effektivt.

När Independent Living-rörelsen i mitten av sjuttioalet landade i Sverige krockade de olika frihetsbegreppen. Ordet independent, översättbart i den amerikanska betydelsen och dess djupare rättsliga innebörd, står i kontrast till svensk mentalitet och rättstraditionen.

IL-rörelsen skakade om i väl-

helt nyligen tvingats erkänna att sådan diskriminering förekommer.

IL:s kamp för medborgerliga rättigheter i Sverige är som

Lagen

Davids kamp mot Goliat. Begreppet lagom är om man får tro en folklivsforskare, de facto en juridisk term som betyder måttligt. Med överhetens självklara rätt att tolka och generationer av kuvade undersåtar är detta

Mullback Institutet,
Smedjegatan 15
546 31 Karlsborg
Tel: 0505-12070
info@mullback.nu

PROVA PÅ
KONDUKTIV PEDAGOGIK.
VI HJÄLPER TILL MED
MYNDIGHETSKONTAKTER
OCH ANSÖKNINGAR.

Konduktiv pedagogik:

En inlärningsmetod för barn och vuxna med CP-skada, Stroke och hjärnskada efter olycka.

För större rörlighet, självkänsla och ökad kroppskännedom.

Adolf Ratzkas* artikel har varit införd i tidskriften Socalpolitik nr 2 1998 och STILETTEN nr 1 1998 under rubriken "I kläm mellan laissez faire och den sociala ingenjörskonsten". Ursprungsartikeln innehöll ett förslag till en ny social försäkring. Göran Markhedes* artikel var också ursprungligen en kommentar till Adolfs förslag. Av platsbrist har vi redigerat om de båda artiklarna och satt fokus på skribenternas bakgrundsanalys. RED*

Universal design och kontantstöd

ETT FUNKTIONSHINDER är oftast en belastning för individen. Hur stor belastningen blir beror på faktorer som t.ex. individens och familjens finansiella och sociala resurser samt samhällsutformningen, bl.a. graden av industriell utveckling, infrastrukturen, inkomstfördelningen, rättsväsendet och attityder.

En viktig faktor som kan minska eller öka belastningen av ett funktionshinder på den enskilde och familjen är graden och arten av engagemang från staten. (Med staten menar jag här för enkelhetens skull stat, landsting och kommun.)

Staten kan påverka våra möjligheter dels genom att bättre anpassa samhället till alla människors behov, dels genom att stöda den enskilde genom individriktade åtgärder.

MED GENERELL samhällsanpassning menas här att göra samhällslivet på alla områden tillgängligt för alla medborgare. Ett vanligt exempel är tillgänglighet i den byggda miljön och i de allmänna kommunikationerna för personer som använder rullstol. En ramp i stället för en trappa ner till tunnelbanan t.ex. ger alla personer möjligheten att ta sig över nivåskillnaden oavsett om de går, drar barnvagn

*Ett exempel på "Universal design". I Rom är alla bussar tillgängliga för personer som kör rullstol, vilket gör dem tillgängliga och bekväma även för resenärer med barnvagn och liknande. Rampen manövreras av resenären. Foto: Emelie Axelsson**

eller kör rullstol. Alla har nytta av rampen. Ingen som använder den behöver känna sig utpekad eller särbehandlad. Tillgänglighet för andra grupper kan innebära textade TV-program för döva, ljudsignaler i gatumiljön för

Lag och straff

synskadade, osv.

"Universal design" är ett engelskt begrepp för att göra miljöer eller föremål tillgängliga och användbara för alla. "Universal de-

sign" betyder att man tar hänsyn till allas behov med en och samma lösning. Alltså inga så kallade "handikapptoiletter" med handikappsymbolen på dörren utan toiletter som alla kan använda oavsett om de har funktionshinder. Handikapptoiletten med symbolen leder tanken till att det finns tre sorter

människor: män, kvinnor och könlösa på hjul. Precis som parksoffor med "For blacks only" och "For whites only". Då tror man också att det finns helt skilda sor-

ter människor.

DET BÄSTA SÄTTET att säkerställa att universal design-konceptet används är genom lagar som noggrant föreskriver hur byggnader, kommunikationer, informationsmedier – kort all offentlig verksamhet – ska utformas. Lagen ska ha sanktioner och sanktionsmekanismer så att t.ex. affärer, biograf, kontor eller TV-kanaler som bryter mot lagen döms till mycket kännbara böter. Varenda överträdelse beivras. "Zero tolerance" som det heter inom brottsbekämpningen.

Universal design-konceptet kan utvidgas till alla områden som regleras av lagar, förordningar och normer – inte enbart infrastrukturen utan även det kulturella utbudet, utbildningen, arbetslivet, näringslivet, familjerätten m.m. – hela samhällslivet. I ett samhälle baserat på universal design skulle lagar och normer utformas så att alla människor garanteras lika rättigheter och skyldigheter på alla områden – oavsett arten och graden av funktionshinder.

DET LAND SOM KOMMIT längst med lagstiftning som säkrar rättigheterna av människor med funktionshinder är onekligen USA. Under de senaste decennierna har man successivt byggt upp en bred anti-diskrimineringslagstiftning för att säkerställa funktionshindrade medborgares rätt i den byggda miljön, i kommunikationerna, arbetslivet och näringslivet. Det senaste tillskottet är ADA, Americans with Disabilities Act, från 1990 som har blivit rättesnöre och ett exempel att sträva efter för medborgarrättsorganisationer av människor med funktionshinder i hela världen.

I stället för generell samhällsanpassning har man i Sverige oftast valt individriktade stödåtgärder för att minska effekterna av ett funktionshinder. T.ex. har man länge haft färdtjänst i stället för

Stöd i natura

tillgängliga allmänna färdmedel. Individriktat stöd kan ges kontant eller i natura. Ett exempel på kontantstöd är pengar från försäkringskassan till assistansbrukare.

ÅTGÄRDER I FORM AV kontantstöd kan vara skattefinansierade eller utformade som rena försäkringar. I Sverige är – såvitt jag vet – alla kontanta offentliga stödinsatser finansierade av skattemedel. De flesta individriktade offentliga stödinsatserna i Sverige ges i natura d.v.s. i form av produkter och tjänster. Exempel är kommunal hemtjänst, färdtjänst, hjälpmedel osv.

Dessa olika arter av samhällsinsatser påverkar den enskildes möjligheter till självbestämmande och integritet.

Generell samhällsanpassning har många fördelar. Universal design kräver ofta inga extra kostnader om dessa aspekter tas med redan i planeringen. I de fall högre kostnader uppstår, måste man se dem över hela objektets livslängd och i jämförelse med kostnaderna för alternativa lösningar. Ta t.ex. tillgängliga all-

för färdtjänst. Utan telefontider, utan förbeställning, tillsammans med familjen och vänner. Allmänheten är beroende av de allmänna kommunikationerna och brukar ställa krav på täta turer och punktlighet. Personer med funktionshinder kan dra nytta av dessa krav, eftersom i sådana tillgängliga system hör även vi till allmänheten. Av samma anledning är vi bättre skyddade mot nedskärningar. Det är lätt för landstinget att spara pengar genom att göra färdtjänsten så oattraktiv att folk hellre stannar hemma än att utsätta sig för förödmjukelsen. Men det är betydligt svårare att hindra oss från att åka med buss och tåg när de redan är tillgängliga.

GENERELLA ÅTGÄRDER kan inte inkomstprövas. Vem som helst kan köra över en avfärdad trottoarkant. Generella lösningar brukar inte kritiseras för att de kan missbrukas. De ger ju inga fördelar åt vissa människor som någon annan inte kan få. De flesta samhällsanpassningar för funktionshindrade människor gagnar även andra grupper. Tillgängliga bussar gör livet lättare för äldre människor och småbarnsföräldrar. På- och avstigningen går fortare. Bussarna kan köra tätare turer och presterar mera för pengarna. Alla vinner.

I ett utopiskt samhälle som är helt byggt enligt universal design-principen skulle många, - kanske de flesta människor - na med funktionshinder klara sig bra utan större individriktade stödåtgärder från samhället. Det finns t.o.m. de som tror att alla skulle klara sig helt utan individriktade stödinsatser. I och med att vi skulle ha samma möjligheter på arbets-

Särbehandling

människa kommunikationer. I flera städer i Europa finns det låg- golvs-bussar och spårvagnar med inbyggda lyftplattor som möjliggör att rullstolsbrukare obehindrat kan åka kommunalt – i stället

marknaden, skulle vi ha råd att själv bekosta de extra levnads-kostnader som våra funktionshinder medför. Jag tror inte det. Även i ett sådant samhälle kan personer med omfattande fysiska eller intellektuella funktionshinder behöva stödinsatser som är anpassade till individens behov.

FÅ INDIVIDRIKTADE insatser är garanterade av lagen och även de lagstadgade kan ändras från en budgetperiod till den andra, vilket händer med assistansersättningen. Insatsernas ambitionsnivå brukar följa konjunkturen. I en expanderande ekonomi kan samhället känna sig "generöst". Tidigare t.ex. ingick personlig assistans för en veckas semesterresa i socialtjänstlagens "skäliga levnadsvillkor". Men inte längre i dag.

Individriktade stödinsatser kan vara inkomstprövade eller ej. Inkomstprövning förknippas med insyn i den enskildes och familjens privata liv, med integritetskränkning, särbehandling och förödmjukelse. Det luktar fattigvården.

I MÅNGA LÄNDER följer man subsidiaritetsprincipen, dvs. staten ingriper i den mån den enskilde och dess familj inte har råd. I Sverige t.ex. säger socialtjänstlagen att bistånd kan ges "om inte behovet kan tillgodoses på annat sätt". Detta tolkas av en del kommuner så att man inte är berättigad till färdtjänst, om familjen äger en bil och maken går arbetslös. Våra liv och familjeförhållanden blir därmed föremål för närgående utredningar. Vi måste förklara, motivera och försvara de levnadsvillkor som alla andra tar för givna. I andra europeiska länder är nästan alla insatser inkomstprövade. Där blir ett funk-

tionshinder en hård belastning för hela familjen.

Inkomstprövning anses nödvändig för att förhindra att fel

Kontant stöd

människor får stöd. Kontrollapparaten storlek och kostnader motiveras med att skattebetalaren vill vara säker på att pengarna används på rätt sätt. Att man förorsakar marginaleffekter på ibland över 100 % i den disponibla inkomsten, att man därmed tar bort ekonomiska incitament till arbete och skapar en bidragsberoende underklass med bidragsmentalitet – dessa kostnader bryr man sig inte om.

Man skapar en bidragsberoende underklass med bidragsmentalitet – dessa kostnader bryr man sig inte om.

Många individriktade stödinsatser finns i form av tjänster och produkter i stället för kontanta medel. Varför ges färdtjänst, hemtjänst, hjälpmedel, ledsagar-service, nattpatrull i natura men inte sjukpenning, föräldrapenning eller andra försäkringsförmåner? Barnbidraget kunde betalas ut i form av barnkläder. De kunde tillverkas i statliga fabriker så att skattebetalaren kunde känna sig trygg att barnen får vetiga, ändamålsenliga kvalitetsplagg och inte tunna modegrejer som unga föräldrar lätt kan

falla offer för. Det var ett menat förslag från socialminister Alva Myrdal på 40-talet. En annan socialdemokratisk socialminister, Gustav Möller, däremot, argumenterade att det oftast är inkomstförstärkning som behövs, att man kunde lita på medborgarnas förmåga att avgöra sitt eget bästa. Tur att Möllerlinjen vann. Annars skulle pensionärerna få sin pension i form av konserver med fiberrik mat som anrikas med vitaminer och mineraler efter årstiden och mottagarens ålder.

NATURAINSATSER ger staten och skattebetalaren den bästa garantin för att stödet håller sig inom budgetramarna. Man efterfrågar ogärna dessa tjänster. De som har egna resurser och kan välja, står inte ut med den omynligförklaring som de medför.

Varför finns fler naturainsatser för människor med funktionshinder och äldre än för andra grupper? Har vi inte tillräckligt klargjort att vi har egna preferenser och förmågan att bestämma själv över våra liv?

VILKA SLUTSATSER kan vi dra? Åtgärder för generell samhällsanpassning är onekligen bäst för vår integritet och vårt självbestämmande. De förmedlar synen att samhället är till för alla, att vi är medborgare av samma klass, inte andra klassens medborgare. Med individriktade stödformer däremot framstår vi som "klienter" eller t.o.m. "patienter", eftersom problemet ses hos individen. I Stockholm måste jag åka färdtjänst. I Bremen, München, New York, Madrid och 100-tals andra städer kan jag ta buss. Kan då felet ligga hos mig när jag inte kan åka buss i Stockholm?

KORTAD, REDIGERAD TEXT AV
ADOLF RATZKA*

1966 kom en lag om att alla offentliga byggnader ska vara tillgängliga för rullstolsanvändare.

1968 lanserades den internationella handikappsymbolen som ett resultat av ett tvärvetenskapligt, skandinaviskt seminarium, på Konstfack i Stockholm. Design fokuserad på miljö och sociala aspekter var temat.

1969 bildades organisationen Anti-Handikapp som i sin skrift, AH-bulletinen, definierade handikapp som ett socialt och poli-

Mot diskriminering av och
sär lösningar för funktionshindrade
Independent Living Sverige

tiskt, inte fysiskt fenomen. Man ställde krav på integrering och jämlikhet i varje del av samhälls-

livet: utbildning, arbete, bostadsförhållanden, kommunikationer och fritid.

1998 lanserade IL-rörelsen denna överkorsade variant av den internationella handikappsymbolen. IL kräver lagstadgade medborgerliga rättigheter mot diskriminering och menar att den ursprungliga symbolen diskriminerar och representerar sär lösningar med en syn på funktionshindrade som liknar apartheidsystemet i Sydafrika.

RED*

Independent Living – en osvensk idé

NÄR DET gäller individinriktade åtgärder för att kompensera funktionshinder är frågan mer problematisk än generella åtgärder. Man brukar skilja mellan negativ och positiv frihet. Den förra innebär frihet från (t.ex. integritetskränkande myndighetsinblandning) medan den senare innebär frihet att (t.ex. realisera sina vitala livsmål). Negativ frihet utmärker liberalismen och omhuldas t.ex. i USA medan den positiva friheten är utmärkande för välfärdsstaten. Problemet med välfärdsstatens positiva frihet, som ger medborgarna resurser att förverkliga sina vitala livsmål, är att den tenderar att också definiera livsmålen, d.v.s. att upplysa oss om vad som

är viktigt i livet. Denna inställning är helt motstridig mot Independent Living-rörelsens grundläggande idé.

SOM FUNKTIONSHINDRADE är vi i stor utsträckning beroende av ett samhälle med positiv frihet. Vi skulle t.ex. varit mycket mera ofria om vi inte hade personlig assistans, permobil m.m. Problemet är att vi behöver positiv frihet men vi vill ha negativ frihet. Denna önskan delar vi med de flesta, men vi är i högre grad än icke funktionshindrade beroende av insatser från samhället. Vi kan aldrig bli fria på samma sätt som icke funktionshindrade medborgare, men detta skall inte hindra oss från att komma så nära målet som möjligt.

Frihetsgudinnan som modell i Legoland i Danmark. Foto: Alexander Farnsworth, PRESSENS BILD.

HUR SKA MAN DÅ lösa vårt problem att förena positiv och negativ frihet? Låt oss säga att hela samhället ska genomsyras av Independent Livings ideologi och att vi lever i en repre-

sentativ demokrati. För att förstå mina tankar måste vi se på den svenska socialpolitiska traditionen i ett jämförande perspektiv både när det gäller värden och historia.

Ordet independent har i USA en innebörd som vi har svårt att förstå. Självbestämmande och självstyre är nationens själva ethos. Independent Living-rörelsen står således för en absolut grundvärdering i USA. Att klara sig själv, att själv skapa sin egen framtid ligger i amerikanens grundinställning – "the selfmade man". I förlängningen av den inställningen hotar förstås utslagning av dem som av olika skäl inte reder sig själva.

SJÄLVBESTÄMT LIV har inte alls samma tyngd i Sverige. Istället för ett individuellt självbestämt liv omhuldas i Sverige gemensamma värden och gemensamma "auktoritativa horisonter". Värden som solidaritet, trygghet och medbestämmande och begrepp som folk, folkhem har sedan trettioalet varit framträdande. I förlängningen av dessa värden finns den perfektionistiska staten, som definierar medborgarnas livsmål. Denna stat förlitar sig på professionella experter. Detta experttänkande är djupt förankrat i svenska folket. Ett exempel på det är att det inom IL-rörelsen i Sverige finns heltidsanställda sociologer som medlemsstödjare trots IL-rörelsens starka betoning av kamratstöd i stället för professionalism.

IL-RÖRELSEN i Sverige måste förena och utnyttja dessa två värdesystem. Vi måste framhålla våra individuella rättigheter som

fullvärdiga medborgare och arbeta mot diskriminering. Detta kan ske i civila olydnadsaktioner, demonstrationer och uppvaktningar i syfte att fokusera problemet. Vid sidan om detta arbete måste vi arbeta långsiktigt och metodiskt inne i de institutioner där det svenska värdesystemet bevaras och omsätts i handling.

IL-rörelsen här i Sverige måste förena och utnyttja dessa två värdesystem.

I USA slogs i författningen redan 1776 de individuella mänskliga rättigheterna fast. Betoningen av de individuella rättigheterna är i grunden en liberal tanke, som hör upplysningen till, och har under 200 år spelat en avgörande roll i USA:s socialpolitik. Likaså har den tredje statsmakten, domsto-

En styggelse

larna, haft stort inflytande, genom att medborgare alltid kunnat hänvisa till författningen. En stor del av USA:s sociala skyddsnät har tillkommit genom att enskilda eller medborgargrupper via domstolar appellerat till de individuella medborgerliga rättigheterna i författningen. Att IL-rörelsen har sina rötter här är ingen slump. Men det var en oer-

hörd bedrift att IL-rörelsen, med Adolf Ratzka i spetsen, fick igenom en assistansreform där den djupt osvenska IL-tankens finns klart uttalad i lagens förarbeten.

Det hade aldrig varit möjligt utan en liberal socialminister. Enbart själva ordet independent living är en styggelse för en svensk ämbetsman med rötter i en kollektivistisk människosyn. Det är också från detta håll reformen hotas.

I Sverige liksom i Tyskland har den kollektiva medborgartanken varit förhärskande. I Tyskland har frihet allt sedan Hegels tid (mitten på 1800-talet) alltid varit associerad till staten. I statens hägn blomstrar (den positiva) friheten. Bismarck företrädde t.ex. en patriarkalisk, auktoritär socialkonservatism, med en tidig sociallagstiftning i syfte att motverka okontrollerade och revolutionära krav.

I Sverige fanns samma auktoritärt patriarkala struktur framför allt representerad i de typiskt svenska brukssamhällena. Liberalismen har egentligen aldrig haft någon betydelse som helt självständig rörelse. Sverige gick nästan direkt från ett bonde- och brukssamhälle till ett industrisamhälle. Den lugna övergången har att göra med den starka ställning folkrörelserna hade (nykterhetsrörelse, frikyrkorörelse, arbetarrörelse, hyresgäströrelse, konsumentkooperation m.m.) med stor respekt för samhällets institutioner. Men respekten var ömsesidig. Varför?

JO, I FOLKRÖRELSENA svängde man ordförandeklubban, begärde ordet och demonstrerade i god ordning. Man övertog helt enkelt ämbetsverkens arbetsordning och struktur. Och framför

allt delade man den kollektivistiska människosynen. Civil olydnad (de stora strejkerna runt selskiftet) gav ingen utdelning, medan det inom institutionella metodiska arbetet bar frukt på sikt. Makten har legat och ligger i institutioner, hos statstjänstemän och ombudsmän för folkrörelserna. Den patriarkala staten har egentligen aldrig varit ifrågasatt i Sverige och välfärdsstaten är en direkt utveckling av denna. Exempel på nya folkrörelser som faktiskt fått inflytande i maktens korridorer är miljörelsen, kvinnörelsen och EU-motståndet.

SKILLNADEN MELLAN Sverige och USA syns tydligast om man jämför medborgarrörelse med folkrörelse. Den förra betonar individen och den senare kollektivet. Medborgarrörelser har aldrig haft någon betydelse i Sverige. Vi måste ta hänsyn till denna historiska tradition om vi vill ha något inflytande.

Vi kan inte överföra amerikanska modeller utan vidare till ett land med så stark kollektivistisk tradition. Vi måste verka i de institutioner där makten utövas. Sverige är av tradition ett land med starka och tröga institutioner men med respekt för folkrörelser.

Medborgarrörelser har aldrig haft någon betydelse i Sverige.

Vi som funktionshindrade måste agera från en maktposition. Institutionerna har makt liksom deras tjänstemän. Det är där vi måste befinna oss. Utompar-

Tröga institutioner

lamentariska aktioner ska på ett spektakulärt sätt fokusera problem, men leder oftast till kortvariga segrar och måste kompletteras. Vi måste ställa in oss på ett långsiktigt, metodiskt och ideologiskt arbete.

DETTA IDEOLOGISKA arbete måste ske inom de förefintliga institutionerna. Vilken institution är den som närmast har makten över våra liv? Jo, i socialförsäkringsnämnderna beslutas om assistans, handikappersättning, bilstöd, vårdbidrag m.m. Jag har själv suttit med i en socialförsäkringsnämnd. Som ledamot i en sådan har man inte obetydlig makt i handikappfrågor. Dessa är sammansatta av representanter

för arbetsmarknadens organisationer och politiska partier. Det är inte orimligt att även handikapporganisationer skulle få en eller flera platser i en sådan nämnd. Om Independent Living-rörelsen är först på plan även i denna fråga kan vi räkna med att få representation och bli normgivande precis som i assistansreformen. Inte minst kan man här bland åtta ledamöter bedriva ett pedagogiskt arbete. Om man som funktionshindrad i denna lilla grupp (men runt om i landet) upplyser om IL-tanken, tar upp

och belyser ärendena från ett IL-perspektiv har vi goda möjligheter att få ut vårt budskap. Jag tror att detta krav på representation kan drivas av handikappombudsmannen.

INVÄNDNINGEN är uppenbar ur IL-perspektiv. Genom att absorbera oss inom befintliga institutioner oskadliggör man oss. Vi blir allierade med makten som de etablerade handikapporganisationerna. Men detta är upp till oss själva. Kan vi upprätthålla en ideologisk disciplin bör det vara möjligt att den vägen åstadkomma en viss maktutövning.

GÖRAN MARKHEDE*

Tänker du åka till Vintersol?
Behöver du komplement till
din vanliga assistent?
Anlita Vintersol Assistans
svensktalande assistenter!

Kontakta oss för mer information

Vintersol

Box 36, 193 21 Sigtuna
Tel 08-592 560 30
e-post: vintersol@vintersol.com

Stockholms läns landsting

HANDIKAPP-SPECIALISTEN

Anskaffar och
anpassar alla
bilmärken
på marknaden.

KUNGSBACKA - Telefon 0300-186 96
Fax 0300-149 44
Hemsida: www.handikappspecialisten.com

Så här kan det se ut i en av Taxi 020:s Taxi för alla-bilar. Foto: Janne Måhlén.*

Bara positivt att säga

FÖR NÅGRA år sedan satt jag med en rullstolsburen god vän på en ödslig och regnvåt vändplan kl 00 på natten och stirrade efter den färdtjänstbuss som for bort. Min goda vän hade haft oförsiktigheten att be chauffören dröja, utöver de stipulerade minuterna, så att hon fick avsluta en festmiddag och tömma sitt vinglas. Det fick hon gärna men han väntade inte. Situationen är alltför välbekant.

SEDAN 1999 arbetar färdtjänsten, efter ett initiativ från STIL med ett projekt kallat Taxi för alla som i sin färdiga form ska bidra till att alla, rullstol eller ej, själva bestämmer när (och om) de vill lämna en fest. Min nyfikenhet är väckt. Detta måste jag få veta mer om.

JAG TRÄFFAR Björn Nilsson, som arbetar med projekt, upp-

handlingar och utredningar på färdtjänsten, i hans tjänsterum på Södersjukhuset. Utanför fönstren försvinner Södermalm i novemberdimman. Björn har sedan starten 1999 entusiastiskt arbetat med Taxi för alla-projektet. Jag ber Björn berätta.

"Pilotprojektet under perioden 1999–2002 har utformats som en isolerad studie. Det har inte omfattat hela länet och det är förhållandevis få personer som deltagit. Vi skickade ut intresseanmälan till de 700 mest frekventa brukarna av färdtjänstbuss i ålderskategorin 20–65 år. Pilotgruppen kom att bli 40 aktiva resenärer som under projektets gång utökats till att i dag vara ca 100 personer.

Taxi för alla är tänkt att fungera så att vanliga taxiföretag i sin fordonspark även har ett antal bilar som med enkla handgrepp av chauffören kan ta med kunder som sitter kvar i sin rullstol under

färd. Bilen används annars i taxiföretagets reguljära verksamhet. Bilarna beställs via företagets vanliga taxiväxel men registreras av företaget som färdtjänstresa till vanlig taxa, 50 kronor. Sådana här lösningar finns redan i bruk i t.ex. Storbritannien, Finland, Tyskland och Australien.

PROJEKTET HAR ÄVEN haft som syfte att stimulera fordonsutvecklingen. Taxiföretag och brukare känner idag inte till de bilmodeller som finns tillgängliga och kan användas. Vi vill bidra till ett trafikutbud på marknaden.

Under uppbyggnadsfasen blir det extra viktigt att inte gå ut för hårt med den nya tjänst som Taxi för alla innebär. Risken är att bolagen inte kan möta efterfrågan och att de enskilda brukarna upplever projektet som en besvikelse. Det skulle vara synd eftersom projektet fyller en viktig funktion

Originalbild: Jack Mikrut, PRESSENS BILD. Montage: Roland Ewers.

Taxi för alla-projektet, har drivits i samarbete mellan STIL, VINNOVA; verket för innovationssystem, och Färdtjänsten. Nu i dec 2002 sker en utvärdering av projektet. Den 1 februari 2003 träder ett nytt avtal i kraft som omfattar hela Stockholms län. 15-16 000 personer kommer att beröras.

och ligger helt i linje med de mål landstinget har formulerat för färdtjänsten;

Att öka tillgängligheten i den ordinarie kollektivtrafiken så att behovet av särlösningar minskar.

Att utveckla nya trafikkoncept,

Att satsa på den grupp som har få eller inga alternativ att resa.

Det är här Taxi för alla kommer in. Möjligheten att spontant kunna åka på bio, restaurang, ja vad som helst egentligen. Poängen är att komma bort från förplaneringen så mycket det går och normalisera förutsättningarna för det egna resandet."

I DAG HAR färdtjänsten avtal med tre taxiföretag inom projek-

tet. Taxi Kurir, Taxi 020 och Samtrans. Alla chaufförer som berörs hos de enskilda företagen måste gå den ordinarie färdtjänstutbildningen om tre och en halv dag samt uppföljningsutbildning var-je år. Tonvikten ligger på bemötande och säkerhetsfrågor. Allt resande inom projektet omfattas av färdtjänstlagen och färdtjänstens villkor och föreskrifter och detta gäller naturligtvis även det nya avtalet fr.o.m. 1/2 -03. Lagen om färdtjänst är idag en trafiklag som kom 1998 och ersatte den tidigare socialtjänstlagens innehåll om färdtjänst. Det betyder att det som tidigare var en biståndsbedömning numera är en rättighet.

JAG SKILJS FRÅN Björn med tanken att detta låter bra. Men är det möjligt? Hur ser taxiföretagen på detta nya åtagande, finns det en realistisk marknadsandel för denna nisch? Jag uppsöker

Clas Löfvenberg, VD för Taxi 020 och 020-Specialbuss, tidigare även marknadschef hos SL-Specialbuss.

CLAS: "MIN FÖRHOPP-
NING är att ett kundvalssystem med olika leverantörers kvalitetssurval ska bidra till ökad valfrihet, bättre lönsamhet och nöjdare kunder. Systemet styr i dag samtliga färdtjänstresenärers val. Taxi för alla medför att kunden blir viktig, vi vill ju att kunden ska komma tillbaka till oss som företag och inte vara ett kolli som transporteras mellan två punkter. Betoningen av kunden blir kvalitetsdrivande. Jag har arbetat

Ramper ersätter alltmer de gamla lif-tarna. Foto: Janne Måhlén.

inom projektet mot den politiska nämnden i landstinget och ordförande Malmros. Alla har varit mycket positiva och drivande i frågan. Jag hoppas att en ny politisk majoritet inte behöver betyda överstyrning från kundens behov till systemets behov. Vi är beroende av långsiktiga avtal för att kunna säkerställa våra investeringar och arbeta på ett kundrelaterat sätt. Investeringen är ca 200 000 kronor mer jämfört med en vanlig taxi och det är investeringar som de olika åkerierna står för. Det blir svårt att få folk att göra den sortens satsningar om avtalen är alltför korta. Våra chaufförer är mycket nöjda med utbildningen hos färdtjänst och utbildningsledare Hans Classon. Det vi för närvarande är något oroliga för är "växtvärk". Det nya avtalet 1/2 -03 utökar kundunderlaget i betydande grad. Vi måste kunna hålla hög kvalitet, det vill säga. leveranssäkerhet så att folk inte blir besvikna. Jag kan säga att hela tanken med projektet stämmer med Taxi 020:s affärsidé som hand i handske och jag hoppas det ska bli framgångsrikt.

JAG FÅR NU PROVÅKA en kombinationstaxi in till STIL:s kontor. Enkelt och utan mankemang rullar jag in. Här finns gott

Det går inte att jämföra Taxi-för-alla med färdtjänstbuss, säger Gun-Britt Thorell, resenär. Foto: Janne Måhlén.*

om plats. Jag kan åka permobil eller rullstol, ha med mig ett sällskap på upp till fem gångare på de andra platserna i bilen. Tänk vad mysigt att efter en glad stund i vänners lag bara sponant "ta en bulle" och hela sällskapet kan fortsätta till en ny adress ...

"Det finns bara positivt att säga."

Så säger Gun-Britt Thorell, STIL, som deltagit inom pilotgruppen. Hon fortsätter: "Det går inte att jämföra resande med Taxi för alla med Färdtjänstbuss på samma dag. Taxi för alla fungerar. Numera åker jag bekvämt, jag kommer fram i tid, jag behöver inte planera mitt åkande, jag kan spontanåka in till stan och

vet att jag även kommer hem i tid. För mig innebär det här systemet en ren befrielse och jag hoppas innerligt att det får fortsätta att utvecklas. Den optimala lösningen vore om vanliga busslinjer vore anpassade fullt ut. Inom ramen för hur verkligheten ser ut innebär det nya systemet en oerhörd förbättring. Mitt resande har ökat. Jag kan hoppa på en spontaninbjudan, det finns bara positivt att säga. Inte minst det mycket trevliga och vänliga bemötande jag får som kund. Bland mina arbetskamrater och vänner är tendensen densamma. När väl folk själva ser hur enkelt och bra Taxi för alla fungerar vill man aldrig mer åka färdtjänstbuss, avslutar Gun-Britt."

Låt oss för ett ögonblick återvända till den regniga vändplatsen där allt som återstod av hemresan var ett par röda baklyktor som försvann i natten. Var detta verkligen uttryck för en naturlag?

KAN NÅGOT så genialiskt enkelt och praktiskt som Taxi för alla tillåtas att existera i verkligheten?

Jag uttrycker numera inga förhoppningar. Däremot kan man bidra genom att arbeta för det man tror på.

EBBA ULLMAN*

Taxi för alla startade faktiskt i Tjeckien. Institutet för Independent Living vann 1996 ett EU-kontrakt, där en liknande modell för transporter var ett delprojekt. Institutet svarade också för det pilotprojekt som föregick det projekt som Stockholms färdtjänst driver och som nu ska utvärderas.

Hatten av! Eller på! kanske man ska säga? om Londons eminenta taxiflotta. Ett lysande exempel på "Universal design" och en av inspirationskällorna till Stockholms Taxi för alla. Foto: Stefan Borgus, PRESSENS BILD.

Korsord 3

Nyckelordet i det färgade fältet anspelar på en egen-
skap som inte kan tillskrivas
den breda massan, något av
ett tema i det här numret.

Rätt svar ska vara STILET-
TEN tillhanda senast 15
februari.

Adress STILETTEN,
Arenavägen 63, 121 77
Johanneshov. De 10 först
öppnade svaren belönas med
vardera 2 penninglotter.

ÄR DAGS- RUTINER									
OKÄND		FAST OCH FLYTANDE		HELA		GENAST		SÄKER EL	
GÄRNING				DROG			SJUKHUS		
3,14		FÖRVÄNAD						KUNGLIGT SMEK- NAMN	
ROVFÅGEL						ALL			
ARM									
FIENDE			UGNSMAT	STRÖG				DUBBELGLASS	
	NÄR		PÅ IRBIL	GAMMAL LOKAL TRANSPORT			DUBBELGLASS		
IDISSLA				BLÅD	GÖR TÅG		LOCKA- DE TILL SYND	BETYG	HÄST
DRYCK I UK			SEDER						
VIND		BALK	HEMLIG BYRÅ			KÄND FLOTTE			
DESSERT									

Nästa
STILETTEN
i mars 2003

LUFTBEFUKTAREN BIOTOP

Riedel - Ratzka Dorothea
Petersensväg 2
127 41 Skärholmen

m. familj

BIOTOP är en personlig luftbefuktare för kontor och bostad.

BIOTOP minskar besvär som orsakas av torr inomhusluft.
Ex. ögon och slemhinneirritation, hudtorrhet m.m.

BIOTOP höjer den relativa fuktigheten inom din vistelsezon till
en behaglig nivå där kroppen trivs bäst.

Ingen el - inget buller - sprider ej bakterier - befrämjar ej mögeltillväxt
- låg skötselfrekvens - godkänd av sjukvården

BIOTOP – *en revolution inom luftbefuktning och personlig vård.*

S I P AB
Kungsporten 6 a
427 50 Billdal

Telefon 031 - 333 17 10
Fax 031 - 333 17 08
Email sinfo@telia.com